

022/5 KOSÅNA (Vassdragsnr. 022.CZ)

<u>Fylke(r):</u>	Vest-Agder, Aust-Agder
<u>Kommune(r):</u>	Marnadal, Evje og Hornnes, Åseral, Audnedal, Venesla
<u>Kartblad N50:</u>	1311 I, 1412 III, 1412 IV
<u>Nedbørfelt:</u>	220,1 km ²
<u>Toppunkt-utløpspunkt:</u>	741 - 90 moh.
<u>Skoggrense:</u>	I underkant av 600 moh.
<u>Marin grense:</u>	Hele feltet ligger over
<u>Naturgeografisk region:</u>	17: Sørlandets furu- og bjørkeskogregion 35b: Fjellregionen i søndre del av fjellkjeden, underregion: Setesdalsheiene
<u>Landskapsregion:</u>	5: Skog- og heibydene på Sørlandet
<u>Urørt natur:</u>	>5 km: 0 %, 3-5 km: 0 %, 1-3 km: 29 %
<u>SP-kategori/-gruppe:</u>	II/9
<u>Verneplanstatus:</u>	Ikke tidligere vurdert
<u>Nasjonale laksevassdrag:</u>	-

Generell beskrivelse

Kosåna er en av de største sideelvene til den øvre delen av Mandalselva. Nedbørfeltet har en avlang utstrekning i nord-sør-gående retning. Årsnedbøren på 1300 - 1700 mm, er størst i nordlige del av feltet. Beregnet spesifikk avrenning er 43,38 l/s/km² og middeltilslig 9,55 m³/s.

Kosåna har to kildeområder på heiområdet øst for Kyrkjebygd; Sandvatn og Hovvatn. Vassdraget fra Hovvatn danner Breidåni, som munner ut i østre del av Eksåvatn, mens Epteåni, som kommer fra Sandvatn, renner inn i vestre del av Eksåvatn nær utløpet. Nedstrøms Eksåvatn renner elva sørover gjennom Gunnarsvatn til Bjørndalsvatn. Elvestrekningen mellom disse to vannene kalles Gunnarsåni. Videre utgjør Kosvatn, Myglevatn og Tveitevatn størstedelen av vassdraget, før det dreier mot vest og faller bratt ned til Mandalselva ved Foss, ca. 5 km nord for Bjelland. De høyeste områdene ligger på omkring 700 moh., mens størstedelen av feltet ligger mellom 300 og 500 moh. Vassdraget har verdi som type- og referansevassdrag.

Veier og bygninger er eneste tekniske inngrep av betydning. Det er lite fast bosetning, det meste er lokalisert nær utløpet til Mandalselva. En ganske kraftig utbygging av fritidsboliger har tidligere pågått; dette gjelder særlig området ved Sandvatn, Bjørndalsvatn og Åpåsland. Riksvei 42 går gjennom feltet. En del mindre veier går inn til spredte gårdsbruk samt områder med skogsdrift og nydyrking.

Feltet er avsatt som LNF-område. I Evje og Hornnes kommune som LNF-område sone 2 hvor hyttebygging er tillatt på visse vilkår. Byggeforbudsone mot vassdrag er her 50 m.

Fra "Utkast til verneplan for våtmarksområder i Aust-Agder fylke" i 1978 ble det fremmet forslag om vern av 7 områder som fuglefredningsområde. Tre av disse er ført opp i prioriteringsgruppe 2: Verneverdige områder av stor betydning i fylkessammenheng. Gunnarsvatn er et av disse områdene.

Kosåna er preget av forsuring. Ørret fantes tidligere i hele vassdraget og fisken skal ha vært av god kvalitet. I 1983 var alle vann i vassdraget fisketomme. Eptevatn er kalket siden 1984, noe som har ført til god ørretproduksjon. Også Sandvatn er kalket. Det er registrert gode bestander av ørret og abbor i begge disse vannene i 2000.

Geologisk mangfold

Berggrunnen består hovedsakelig av forskjellige gneiser og granitter, noe som er typisk for det sørvestnorske grunnfjellsområdet, men vassdraget har også innslag av kalkspatmarmor. Sprekkeretningene i gneisområdet har gitt grunnlaget for dagens landformer. Landformene er senere modellert av nedisningene i kvartær tid. Den U-formete dalformen, skuringsformer i fast fjell og løsmassefordeling er resultater av isens arbeid.

Ved utløpet til hovedelva ligger et belte med mye utvasket morene. Under isavsmeltingen var vannføringen stor, derfor er hele V-dalens morene godt utvasket bortsett fra grov rullestein og nedraste fjellblokker. Det ligger rikelig med morene i Valebrok-Roland forlengelsen av sprekkedalen. Innløpsosen i det drøyt to kilometer lange Kosvatn preges av et velutviklet delta med skogdannende vegetasjon på de tørrlagte deltaflatene og dynamiske sandbanker for øvrig. De fine sandmassene elva har avsatt, har gitt opphav til store strender på begge sider av innløpsosen. Området er urørt av tekniske inngrep. Av spesielle geologiske verneverdier nevnes Glova i Tritjørnheii. En 600 m lang kløft, 0,7-2,5 m bred og opptil 5 m ned til bekken som renner langs bunnen. Kløften, lokalt kalt "glova" er særdeles rettlinjet i hele sin lengde. Glover finnes flere steder bl.a. i Eiken, denne er en geologisk severdighet på nasjonalt nivå. Den er urørt, sjelden og kan ha flere perioders interessante avleiringer i bunnen. Den er del av et større sprekkesystem på Tritjørnheii.

Kosåna følger et system av vannløp som skifter mellom iseroderte daler og tverrgående sprekkedaler, hvor elva selv har stått for den sterkeste utgravningen. De iseroderte partiene dominerer og her får elva et rolig løp med svake buktninger. En rekke mindre vann ligger her igjen fra like etter istiden da vannføringen var meget stor. Her ligger også de store mengdene av løsmasser som danner våtmarksområder. Der elva følger sprekker blir dalføret trangere, transporthastigheten større og det er lite løsmasser igjen i elveløpet bortsett fra store rullestein. Selv om det er mye granittiske bergarter i området, har Kosåna et båndgneisrikt nedbørfelt og skal derfor være noe mindre sur enn mange andre grunnfjellselver. I nedre del av Kosåna er dalen V-formet etter fluvial erosjon i fast fjell. Løsmasseviften ved samløpet med Mandalselva er fluvialgeomorfologisk interessant. Matkroni sør for Gunnarsvatn omfatter et stilleflytende parti av Kosånassdragnet. Kroksjøer, flomdammer og meanderende elvepartier bidrar til det geologiske mangfoldet.

*Middels/stor verneverdi **(*)*

Biologisk mangfold

Eptevatn og Sandvatn er kalket siden 1984. Både Sandvatn og Eptevatn har nå en god produksjon av ørret og abbor. Bekkerøye er satt ut i flere vann.

På vestsiden av Gunnarsvatn finnes det store sammenhengende myrområder av flere typer, et tjern og flere myrpytter. Det er registrert 52 karplanter og 22 mosearter innenfor det aktuelle myrområdet. Ingen rødlistearter er registrert, men regionalt mindre vanlige arter finnes. Lokaliteten har varierte og sjeldne elementer tilknyttet stilleflytende og meanderende elv. I Epteånis innløp i Eksåvatn finnes verneverdige limnogene flatmyrer samt rikt utviklede storstarrsumper. På myrområdene er bl.a. den nordøstlige arten lappvier registrert. Myrområdene nord for Storetjønn har interessant myrlandskap med bl.a. ekte strengmyr og erosjonskompleks. Ellers er det mest bakkemyrer, men også topogen flatmyr med flytetorv. I kløften nedenfor Tveitevatn er området sør for elva lite vegetasjonspåvirket, her finnes flere steder gammel-skog av store trær, særlig osp. Mangfoldet av skogstyper er stort. Både alme-lindeskog, lågurtskog, stor- og småbregneskog og blåbærdominerte skogstyper foruten røsslyng-furuskog er representert. Det vokser rik mosevegetasjon på steinblokker flere steder langs elva.

Fuglelivet knyttet til våtmarker er rikt i deler av feltet. Flere av artene er sjeldne for landsdelen. Rundt Gunnarsvatn er det registrert ca. 40 fuglearter innenfor myrlandskapet, hvorav 27 sannsynligvis hekker. Av disse er flere regionalt sjeldne, særlig vann- og våtmarksfugler. Flere sjeldne våtmarksfugler sees på trekk. Området ved Matkroni er viktig for vann- og vadefugl. Totalt er 107 fuglearter registrert i feltet. 67 er observert hekkende, pluss ytterligere 26 arter som trolig hekker. Antallet er relativt høyt til å være i et så lite og til dels svært ensartet område. Dette skyldes at området ligger i en overgangssone mellom ulike hovednaturtyper som forskjellige fuglearter er bundet til i sin utbredelse. I Kosåna er en rekke fuglearter funnet hekkende utenfor sitt tidligere kjente hekkeområde i Norge.

Hjort er muligens i ferd med å etablere en fast stamme i nedre deler av vassdraget. Gaupe ses på streif.

Av rødlistede karplanter er solblom registrert. Rødlistede fuglearter er hvitryggspett, vendehals, storlom og hubro.

*Meget stor verneverdi *****

Landskapsbilde

Nedbørfeltet ligger i Sørlandets furu- og bjørkeskogregion. Landskapet kan deles i heier og daler. Heiene er relativt kupert. Dalsystemet som vassdraget følger er nedskåret langs svakhetssoner i berggrunnen. Det har en svak U-form med unntak av nedre del fra Tveitevatn til Stedjan. Dette delpartiet har en markert V-form. Myrene, vannene og elvene i dalen er dominerende komponenter i størrelse og form. De skaper variasjon i landskapsbildet ved kontrast mot skogen. Gunnarsåni og Kosåna har brede fosser og stryk over blankskurte berg. Dette er viktige landskapselementer, både selvstendig og som sammenbinding mellom roligere partier av elva. Matkroni sør for Gunnarsvatn omfatter et stilleflytende parti av Kosånassvassdraget preget av kroksjøer, flomdammer og meanderende elveparti. Naturen er typisk for regionen uten å være fullt ut representativ. Landskapet omkring Gunnarsvatn er særpreget, viser kontrastvirkninger og mangfold, har stor grad av storslagenhet og har stor virkning som blikkfang.

*Stor verneverdi ****

Friluftsliv

Vassdraget er svært godt egnet for tradisjonelt friluftsliv. Mulighetene er tilstede både sommer og vinter. Terrenget er i stor grad åpent og lettgått, og egner seg godt for fot- og skiturer for alle aldersgrupper. Vannene i vassdraget egner seg til dels svært godt til vannbaserte aktiviteter som badeliv og padling. Ved Bjørndalsvatn er det mulig å drive seilbrettsport. Her finnes også kafé med utleiehytter, en raste- og bade plass samt parkeringsplass. Helt sør i feltet, ved Roland, ligger et skisenter. Det prepareres skiløyper østover mot Eptevatn og vestover mot Nautarheii (448 moh.).

Kosåna er meget rikt på fornminner og nyere kulturminner. Opplevelsesmulighetene er ellers i stor grad knyttet til landskap, botanikk og fauna. Landskapsbildet er variert, og store deler har preg av urørthet. Relatert til regionen for øvrig, har feltets urørthet stor verdi. Det eksisterer i dag mange og store inngrep i vassdragene i Aust- og Vest-Agder samt i de sørlige og østlige deler av Rogaland. Opplevelsesmulighetene er dermed større enn i store deler av regionen for øvrig.

*Stor verdi ****

Kulturmiljø

Det er registrert 50 faste kulturminner. Av disse var det 16 steinalderboplasser med til dels rike funn, spredt ved Eksåvatn, Bjørndalsvatn, Kosvatn og Myglevatn samt en boplass ved Kosåna nær Myglevatn. Det ble funnet i alt 3 jernvinneplasser ved Bjørndalsvatn, Kosvatn og Eptevatn. Det er registrert 3 buer knyttet til fangst og fiske i området, hvor bruken kan gå tilbake til middelalder.

Det går flere gamle tråkk fra nyere tid gjennom området, for eksempel Bispervegen og Driftevegen. 29 av kulturminnene er spor etter stølsdrift, beiting, tømmer- og sagbruksdrift, og fiske og fangst i nyere tid. Av disse er 16 fra 1800-tallet, resten er stort sett yngre. De fleste av disse kulturminnene er gått ut av bruk, og mange er bare ruiner. Nyere tids kulturminner er særlig konsentrert til områdene langs Gunnarsåni mellom Eksåvatn og utløpet av Gunnarsvatn, den nordre delen av Bjørndalsvatn og langs den vestre og sørlige delen av Kosvatn. Både kulturlandskapet og kulturminnene gjenspeiler den betydningen utmarksressursene hadde som del av næringsgrunnlaget for gårdsbrukene i området.

Det er flere kulturminner langs vassdraget, i hovedsak knyttet til steinalderbosetting, seter- og skogsdrift. Det er kulturminneinteresser som er rike på før-reformatoriske kulturminner i et ellers relativt utforsket område.

*Stor verneverdi ****

Samiske interesser

Det er ikke registrert samiske interesser tilknyttet nedbørfeltet.

Landbruk

Informasjon om jord og skogbruk foreligger ikke.